

COTIDIANUL CA POVESTE ȘI PARABOLĂ

The Everyday Reality as Story and Parable

Iulian BOLDEA¹

Abstract

An inimitable and fascinating story-teller, both in life and in his literary works, Alexandru Vlad is suspicious about the world's abilities to reveal the hidden glints of things, the hidden meaning from a fragment of a landscape, the revelations of the human soul exposed in a segment of a phrase or in an unfinished gesture. The writer manages to select, from the shapeless nature, the revelatory detail to place the ontological or ethical accents over some ordinary sequences of the mundane existence, to carve the diaphanous from the unsignifying with expressive force, with a plastic detente, with the intuition of the world's precise drawing, capturing the print of a meaning that is hidden in the profane glints of passing.

Keywords: Alexandru Vlad, narrator, revelations, detail, ethical accents

Preliminarii. Iluziile și deziluziile prozei scurte

Nu se mai scrie, nu se mai citește și, ca atare, nu se mai comentează proza scurtă, astăzi, ca înainte, iată un truism. Cauzele pot fi dezinteresul cititorilor, indiferența prozatorilor și a criticii literare față de genul scurt al narativității, chiar dacă există încă speranța că resursele acestui timp minimal(ist) de proză nu s-au epuizat. O contrapondere la statura monumentală a romanului, la suflul epopeic, sau la conturarea unor tipologii ample este tocmai recursul la fluiditate epică, la dinamism și expresivitate minimală, la portretul sugestiv sau dialogul percutant. Proza scurtă postmodernă recurge, cum se știe, la relativizare și ironie, la instinct ludic și parodic, la luciditate și detașare, dar și la o apropiere cât mai acută de real. Tensiunea raportului dinamic dintre referențialitate și autoreferențialitate, a dialogului cu lumea imediată și a explorării interiorității, redescoperirea cotidianului, a gesticii comune și a banalului sunt alte câteva particularități ale genului scurt postmodern. Într-o anchetă a revistei „Vatra” despre *Starea prozei scurte*, Alexandru Vlad surprinde articulațiile acestei modalități de a desena lumea în tușe epice concentrate: „Despre proza scurtă se poate spune că prin natura ei comprehensibilă ne învață să înțelegem lucrurile ca întreg. Elementele de compoziție sunt cele care asigură perspectiva și pun într-o anume lumină conținutul. Studiarea și familiarizarea cu acest fapt ajută mult mai multă lume decât, să zicem, pe cei interesați exclusiv de literatură. În unele universități americane (Yale, spre exemplu) studenții sunt încurajați să studieze și să scrie povestiri. Nu neapărat ca să devină scriitori, ceva mă face să cred că nu există o criză a prozei scurte în literatura Statelor Unite, ci tocmai pentru a învăța să prezinte lucrurile în scris, pentru a le putea percepe ca întreg și nu ca o sumă de elemente factuale și disparate. Proza scurtă are, în pofida dimensiunilor uneori cu adevărat reduse, confinii interesante și fertile. Eseul poate fi conversațional (celebrul eseu conversațional englez), sau poate avea elemente narative, poate fi un portret moral, o «fiziologie» - cum e cunoscut în literatura noastră clasică, poate

---

¹ Professor, PhD, “Petru Maior” University of Tîrgu Mureș.

foarte bine încorporează elemente ale genului epistolar. Și în condițiile postmodernismului acestea pot foarte bine coexista, îmbogățind varietatea interminabilă a prozelor de mai mici dimensiuni decât romanul. Versatilitatea genului e menită să îi asigure supraviețuirea, dincolo de vicisitudinile tranzitorii”.

Partea și întregul

Reticent față de latura experimentală a postmodernismului optzecist, Alexandru Vlad e, prin focalizarea unor fragmente revelatoare ale lumii, prin reșezările de perspectivă și de scriitură, un prozator ce exploatează posibilitățile și șansele unui realism eclectic, în care notația fermă a cotidianului și acolada onirică se întretaie cu interesul pentru fluctuațiile imaginarului și rafinamentul livrescului, elemente (pre)vizibile în *Arișa grifonului*, *Drumul spre Polul Sud*, sau *Frigul verii*. Toate prozele lui Alexandru Vlad certifică o luciditate auctorială extrem de precisă, cu o atenție impecabil atașată problematicii alcătuirii textului narativ, tectonicii sale aparente sau implicite, reliefului său fluid și totuși atât de concret. Radu G. Țeposu contura, cu suficientă precizie, profilul epic al scriitorului („Prozele lui Alexandru Vlad sunt produsul unei mari subtilități a observației. Rafinamentul notației, de o stranie austeritate poetică, produce secvențe și detalii admirabile ce presupun în egală măsură finețe stilistică și psihologică”). În același timp, și Norman Manea are dreptate să sublinieze că „viziunea modernă, fluența narativă și portanța ideatică, scrupulul nuanței, misterul și luciditatea, cromatica melancolică și contrapunctul, sarcasmul observației, ritmica adecvării sînt însușirile care compun, credem, seducătoarea specificitate a noului prozator”. Pactul naratorial presupune, astfel, un risc al alegerii, o tensiune a exploatării *subiectului*, a articulării trăirii în rama unui destin, în care întâmplarea și predestinarea se întâlnesc („Urc în fugă cele patru etaje pe scările reci, goale și curate, fără să mă debarasez în timpul ascensiunii de sugestia că-mi scăpa ceva deși aveam hățurile în mână. Îmi scăpa o povestire ale cărei elemente erau toate în posesia mea, degeaba. Nu că aș fi dibuit ceva concret, dar știu din experiență că elementele unei povestiri pot fi aproape oricare, simple sau întâmplătoare, elaborate, împrumutate, de toate felurile, cu condiția să nu le lipsească însă capacitatea, dispoziția, de-a accepta târgul cu tine”).

Inimitabil și fascinant „povestaș”, în viață ca și în operă, Alexandru Vlad este mai degrabă suspicios în posibilitățile cuvântului de a revela reflexele ascunse ale lucrurilor, misterul ascuns într-un colț de peisaj, revelațiile sufletului uman expuse într-un crâmpei de frază sau într-un gest neterminat. Scriitorul reușește să selecteze, din amorful unei naturi cenușii, detaliul revelator, să plaseze accentele ontologice sau etice asupra unor secvențe banale ale cotidianului, să decupeze diafanul din ne semnificativ cu forță expresivă, cu detentă plastică a frazei, cu simț al desenului precis al lumii, surprinzând amprenta unui sens ascuns în reflexele profane ale trecerii („În septembrie străzile par mai largi. Excesul de lumină, parcările aproape goale, zborul liber al porumbeilor prin piețele centrale, peluzele încă verzi, unghiul nou al umbrelor ceva mai piezișe – toate acestea mă fac să umblu prin propriul oraș ca un orfan fericit. Despovărat – dacă e să folosesc un singur cuvânt. Lumea de pe stradă pare tulburată de aceeași stare. Dacă ar fi să ne vorbim poate că am izbucni

concomitent într-o serie de monoloage. Ecuatii și frânturi sibilnice de vers, secrete rostite în limbajele cifrate din copilărie, axiome și obsesii inofensive s-ar ridica în aer tulburând o clipă zborul porumbeilor, umbrind reflexele vitrinelor și făcând să fluture zierele aninate în cleme la chioșcurile presei”). Prozele lui Alexandru Vlad sunt alcătuite, cum s-a mai spus, din secvențe ce se caută una pe alta, din racursiuri ale imaginarului și detente ale livrescului, ce fac din apelul la real un punct de plecare imprecis, vag, încifrat în simboluri și recules în fața miracolului ascuns în banalitatea zilnică („Realitatea era neconvingătoare, iar eu ar fi trebuit să fac un gest, să intervin cu ceva, scoțând lucrurile din raportul static în care se aflau”).

Regretatul prozator Alexandru Vlad, prematur dispărut dintre noi, a dovedit, în literatura română de azi, forță expresivă, distincție și rafinement, expunând, totodată, în romane, nuvele și intervenții publicistice, un *stil* cu totul distinct. Un stil de trăire și de creație deopotrivă, un stil ce nu agreează ornamentica inutilă, mizând, mai degrabă, pe sobrietate, pe expunerea directă, pe surprinderea precisă a comportamentului, vorbirii și logicii existențiale a unor personaje problematice, cu amprentă simbolică și identitate dilematică. De altfel, referindu-se la conjuncția dintre inspirație, efort constructiv și experiment, Alexandru Vlad remarca, într-un interviu publicat în „România literară”: „Idea inițială este o mică revelație, conține în ea totul, ca o celulă ADN. Nu-i de mirare că i se mai spune și inspirație. Trebuie s-o veghezi ca pe un germene, apoi ca pe o plantă, apoi ca pe o arborescență, și acestei plante până la urmă îi dai un nume. Am preferat această metaforă pentru că este mai aproape de adevăr decât orice aserțiune tehnică. Experimentul nu trebuie să compromită demersul romanesc, ci să-l evidențieze. Se aplică principiul lui Occam.” Autor reputat de proză scurtă (*Aripa grifonului*, *Drumul spre Polul Sud*, *Măslina aproape gratis*), Alexandru Vlad s-a impus și ca romancier (*Frigul verii*, *Curcubeul dublu*, *Ploile amare*), un romancier cu știința (și arta) asamblării riguroase a narațiunii și a mobilizării personajelor în funcție de necesitățile scenariului epic și de meandrele arhitecturii sufletului omenesc. Radu G. Țeposu avea dreptate, atunci când observa că subtilitatea observației și finețea psihologică sunt atuurile acestui mod de a scrie: „Prozele lui Alexandru Vlad sunt produsul unei mari subtilități a observației. Rafinementul notației, de o stranie austeritate poetică, produce secvențe și detalii admirabile ce presupun în egală măsură finețe stilistică și psihologică”. Trăirea acută, ardența imaginativă, detenta ironică se întâlnesc cu decupajul unor detalii în aparență banale, cărora li se imprimă un accent ontic inedit: „Ne uităm cu uimire la ridurile celor de-o vârstă cu noi; imediat ce rămânem singuri, ne detașăm de propriul trecut ca de un bagaj prea greu și încercăm o senzație de imponderabilitate atemporală. Până într-o zi, când controlorul de bilete ne spune în tramvai, de față cu toată lumea: «Unchiule, biletul acesta e greșit perforat. N-aveți cumva prin buzunar un altul?»”. De altfel, într-un text confesiv, chiar Alexandru Vlad explica jocul imprevizibil, paradoxal, din care se alcătuieste opera literară, cu relieful său sinuos, alcătuit din fragmente ale realului și din irizări ale imaginarului, din secvențe ale vieții și din pagini citite, din faptul divers și din metafora revelatorie: „Am uneori impresia că personajele mele năvălesc în viața mea reală, așa cum vecinii uneori se insinuează în textele mele. Sărăcia fanteziei? Dar de ce trebuie să

fie fantezia mai bogată? Nu ajunge să ștergem granița între realitate și ficțiune? Ciudat însă cum persoanele care devin personaje își pierd ceva din concretețea lor diurnă. Ca niște fotografii retușate, ce reușesc să compromită întrucâtva și originalele. Au un aer de déjà vu, ca niște pagini citite a doua oară, ca păsările marcate și lăsate în libertate”.

Vibrația himerică a realului

Scriitura metodică, așezată, ordonată până la minuție, fără fisuri logice sau afective, a lui Alexandru Vlad, scriitură ce știe că nu poate capta fără rest infinitezimalul fragmentar al lumii, este una care absoarbe cu fervoare gesturi și detalii, chipuri și măști ale lumii, fervori ale imediatului și imersiuni în magma trecutului, dramatisme ale corporalității și tensiuni ale unui referent lipsit adesea de anvergură semantică. *Curcubeul dublu* (2008) e un roman în care adevărul vieții și ficțiunea se întretaie, legitimând statutul eterogen al unei construcții narative cu rol de autoportret alcătuit din colaje, în care palierele epicului se alcătuiesc din confesiuni, flashback-uri, detalieri ale spațiului rural, incursiuni în spațiul oniric sau mitic, descinderi în cotidian și prezumări ale unui transcendent bine camuflat. Meditația socială, ancorată în realitatea imediată sau în contextul social-politic, se întâlnește cu notațiile alerte ale unor medii, scene, întâmplări ale satului contemporan, în care se detașează kitsch-ul, dezorientarea, dezechilibrul, lipsa de repere sigure, grotescul modernizării forțate și al deritualizării. De altfel, demitizarea unui spațiu prin definiție dedicat ritului și mitului, cum e cel rural, e acut și apăsător remarcată de un scriitor care nu își ascunde în nici un fel nostalgia față de imaginea veche, autentică a satului, printr-o punere în oglindă contrastantă a două epoci, a două spații și mentalități: „Din casele acelea vechi ieșeau fete tinere, pe care le așteptam cu respirația tăiată, simțeam mirosul de mătase încinsă cu fierul de călcat. Din casele acestea noi (deja vechi, de fapt) ies oameni bătrâni. Pe lângă ele s-a adunat un morman de obiecte inutile, colecționate în ideea că oricând e necesară o depanare, o improvizație. Vestimentația e scăpată de sub control, se poartă second-handurile de familie, hainele de lucru de pe șantier, hainele fistichii trimise de copiii de la oraș, fostul costum de mire, fosta uniformă de milițian. Dacă satul acela nu mai există, copilăria cum să mai existe? Îi lipsesc reperele vizuale, auditive, mirosurile”. În *Curcubeul dublu*, confesiunea la persoana întâi, excursurile publicistice sau eseistice se îmbină cu reflecțiile asupra prezentului sau cu inserturi poetice. Partea și întregul sunt situate, aici, într-o relație tensionată, partea prezentându-se, mai degrabă, ca întreg cu structură și funcționalitate autonomă. Observator atent și precis al realității, posesor al unei percepții proaspete, cu tușe decise, ce surprind lumea în toată amploarea sa senzorială, prozatorul își construiește ficțiunea postmodernă printr-un colaj evocator cu cromatică eterogenă, ce sugerează un set de antinomii revelatorii: tradițional/ postmodern, sat/ oraș, spațiu oniric/ spațiu real („Ce lipsește? Răgetul vitelor seara, când veneau de la pășune, felinarul din grajd la ora mulșului, cântecul cocoșilor înainte de a se crăpa de ziuă, scârțâitul cumpenelor de fântână când se adăpau vitele, zgomotele unui mecanism în stare de funcționare. Ori sentimentul că toate lucrurile sunt în cursul timpului, nu în afara lui?”). Nostalgia orizontului tradițional pornește dintr-o conștiință acută a pervertirii valorilor, a falsificării articulațiilor autentice ale etnicității

tradiționale, a lipsei de respect față de trecut, față de ființa intimă a neamului. Dispariția satului tradițional e echivalentă cu însăși dispariția copilăriei, care devine un eden dezafectat, cu articulații semantice lipsite de conținut și de valoare („Din casele acelea vechi ieșeau fete tinere, pe care le așteptam cu respirația tăiată, simțeam mirosul de mătase încinsă cu fierul de călcat. Din casele acestea noi (deja vechi, de fapt) ies oameni bătrâni. Pe lângă ele s-a adunat un morman de obiecte inutile, colecționate în ideea că oricând e necesară o depanare, o improvizație. Vestimentația e scăpată de sub control, se poartă second-handurile de familie, hainele de lucru de pe șantier, hainele fistichii trimise de copiii de la oraș, fostul costum de mire, fosta uniformă de milițian. Dacă satul acela nu mai există, copilăria cum să mai existe? Îi lipsesc reperele vizuale, auditive, mirosurile”). Foarte precise sunt notațiile lui Gheorghe Crăciun referitoare la proza lui Alexandru Vlad. Autorul romanului *Pupa russa* subliniază importanța „corpului treaz” și a simbolurilor coporalității, măsurând unghiul de refracție al senzorialității în arhitectura „spațiului logocentric” („Stările difuze ale conștiinței sînt în proza lui Alexandru Vlad o expresie a corpului treaz. Prea multă atenție acordată simțurilor tulbură spațiul logocentric al intelectului – acesta pare să fie mesajul ascuns al planului moral imanent la care se raportează, în orice situație, viața personajelor. Percepția face inteligibilul mai greu de adus în spațiul conștiinței iar adormirea canalelor de comunicare cu lumea exterioară nu contribuie la clarificarea adevărului. Între cele două etaje ale ființei, gîndirea și simțirea, există o nepotrivire și neînțelegere originară. Subconștientul este poate chiar rezultatul informal al acestei rupturi.”)

Una dintre cărțile receptate cu cel mai mare interes este *Ploile amare* (2011), evocare narativă a inundațiilor din anii '70, prilej pentru o radiografie a comunității satului ardelenesc, dar și pentru prezentarea de monologuri sau dialoguri care circumscriu analize atente ale unor trăiri de amplă și subtilă rezonanță psihologică. Așa este monologul, de o senzorialitate densă, simbolică, nereținută, al preotului greco-catolic, care se ascunde de autorități și e vizitat în secret de Anca: „Mă privea în ochi de parcă ar fi vrut să vadă cu ochii mei. O scrutare simplă și esențială, cum trebuie să-l fi privit Eva pe Adam înainte de păcat, atunci cînd nici limbaj nu era. [...] Avea ochii de un căprui intens și albul lor era curat, ca porțelanul. Privirea aceea anula cuvintele, și eu nu cunoșteam altă armă și nici alt scut. [...] Venea la mine cu mîncare și vești. Femininitatea ei umplea încăperea, era de-a dreptul agresivă și-o percepeam de-a dreptul hipnotic. Făcea pași, se așeza și se ridica, era mîndră de picioarele ei fără să pară a ști. Pentru că dacă ar fi fost conștientă de asta ar fi murit de rușine. Nu-și asuma această calitate – frumusețea, nu era decît un dat de la natură. [...] Venea la mine încheiată pînă la gît, cu basma, cu haine lungi, ca o călugăriță. Să-mi demonstreze că putea fi ca și mine dacă trebuia. Era dorința ei naivă, de parcă nu i-ar fi rămas căldura respirației, ochii dilatați, cu care-mi urmărea orice reacție și încerca să citească dincolo de ea, degetele care se frămîntau cu o viață numai a lor, trădîndu-i emoția. Îi simțeam pînă și mirosul de rufe curate, de săpun și de mătase încinsă cu fierul de călcat, frigul pe care-l aducea în cutele hainei”.

Ploile amare este o narațiune construită pe principiul intermitenței și al fragmentarității, punând în scenă episoade autonome și personaje recurente, simbolice, ex-

centrice (Pompiliu, Brodea, Alexandru, Dănilă, Kat, sau Zaharie) cu scenografie densă și decupaje ferme ale unor situații ce se detașează de logica diurnă, comunicând metaforic cu adâncurile. De fapt, chiar potopul (cu punct de plecare în inundațiile din 1970) imprimă narațiunii o aură de fantastic, de mister insondabil, cu sugestii ale unei apocalipse simbolice, nu lipsite de expresivitate plastică, în culori difuze, desen reținut și contururi abia schițate („Faptul că lipsea și linia orizontului, pierdută într-o ceață alburie, făcea ca lumea aceasta mică să pară nesfârșită [...] Acum soarele nu se mai lăsase văzut de săptămâni întregi și lumina se lăsa concomitent în cer și în ape. Natura părea un mecanism care se stricase definitiv. Cineva acolo sus uitase cum se oprește ploaia. Supraviețuind într-o băltoacă enormă, satul părea pur și simplu o insulă, ca un boț de mămăligă într-un castron cu lapte”). Sau fixarea momentului sfârșitului potopului, cu o deschidere a orizontului ce nu exclude, însă, posibile recidive („Luminați pe dedesubt norii deveniseră parcă și mai consistenți, grei ca o cupolă de beton, mucegăită de atâta umezeală neprimenită. Cerul se ridicase asemenea unui capac și la adăpostul întunericului putea să se lase foarte bine la loc”).

Tectonica narativității reunește dialogul tensionat, țipătul existențial, scriitura melancolică și amplă, tandrețea catifelată, dar și descrierile rafinate de peisaj, montura savantă a gesturilor și afectelor sau regia adecvată a cauzelor și efectelor epice. Riguros articulat, scenariul cărții fixează în rama narativității destine umane și întâmplări, scene cu caracter parabolic și contexte sociale, inițieri simbolice și drame anodine, dileme și mistere, într-un decupaj lipsit de stridențe, capabil să pună în valoare profilul unor personaje cu statut precis și misterios în același timp (Pompiliu, doctorul Dănilă și soția lui, Livia, Brodea, Marta, Alexandru, președintele de colectiv etc.). Forța descrierilor și delicatețea evocatoare a frazării, gradarea tensiunii epice (punctul culminant e reprezentat de momentul surpării mormintelor și de desprinderea lespezii de pe mormântul activistului omorât cu două decenii în urmă), explorarea lumii, în extensiunea, dar și în intensitatea ritmurilor sale dovedesc, dincolo de „profundimea observației morale și existențiale“ (Cornel Moraru), atenție neabătută la detaliu, multiplicare a unghiurilor de observație, alternarea perspectivelor sau glisajul reperelor temporale, prin care se sugerează dialogul dintre interioritate și exterioritate, dintre timbrul identitar al personajelor și alteritate, exprimată prin diversele ipostaze ale unei istorii alienante. Deloc întâmplător, Pompiliu e cel care se maturizează prin percepția unei infrarealități abjecte, de un grotesc indiscutabil („Se deschisese o fantă, un vizor, spre o lume despre care ar fi preferat să nu știe că există. Dacă există”). Ploaia interminabilă, potopul cu alură simbolică capătă o amprentă malefică, iar natura e redusă la o scenografie traumatizantă, în care se derulează destinul unei umanități decăzute, cu contururi morale destrămate.

Proza lui Alexandru Vlad impune prin spectacolul alternării perspectivelor, prin percepția contrapunctică a detaliilor și a imaginii de ansamblu, a concretului și a livrescului, prin care se sugerează persistența unei atmosfere de așteptare, de amânare sau de iluzie perpetuu reînnoită, într-o lume cu contururi ferm desenate, în tușe dense, din care nu absentează vibrația unui subton melancolic și himeric. Operă cu multiple și subtile straturi ale narativității și ale scriiturii, proza lui Alexandru Vlad este una atipică pentru contextul

optzecist în care a evoluat, în care și-a fixat reperele și s-a dezvoltat. E o proză ce surprinde, cu egală îndreptățire epică, fervorile cuvântului și paradoxurile corporalității, mecanismele visului și resorturile translucide ale unui imaginar travestit în concretitudine, partea și întregul, imediatul și absolutul.

Bibliografie critică selectivă

Mircea Iorgulescu, în „România literară”, nr. 19, 1978; Ion Bogdan Lefter, în „Amfiteatru”, nr. 2, 1981; Norman Manea, în „SLAST”, nr. 10, 1981; Liviu Petrescu, în „Steaua”, nr. 1, 1981; Virgil Podoabă, în „Familia”, nr. 2, 1981; Mircea Mihăieș, în „Orizont”, nr. 21, 1982; Gheorghe Crăciun, în „Astra”, nr. 11, 1983; N. Steinhardt, în „Familia”, nr. 8, 1983; Norman Manea, *Pe contur*, 1984; Ștefan Borbely, în „Viața Românească”, nr. 8, 1985; Eugen Simion, în „România literară”, nr. 48, 1985; Cornel Regman, în „Viața Românească”, nr. 9, 1985; Tania Radu, în „Flacăra”, nr. 41, 1985; Ion Pecie, în „Ramuri”, nr. 9, 1985; Liviu Petrescu, în „Steaua”, nr. 6, 1986; Gheorghe Perian, în „Astra”, nr. 9, 1986; Ioan Holban, *Profiluri epice contemporane*, 1987; Cornel Regman, *De la imperfect la mai puțin ca perfect*, 1987; Ion Simuț, în „România literară”, nr. 13, 1988; Anton Cosma, *Romanul românesc contemporan*, vol. I, 1988; Simona Popescu, în „Viața Românească”, nr. 3, 1989; Eugen Simion, *Scriitori români de azi*, vol. IV, 1989; Gheorghe Perian, *Scriitori români postmoderni*, 1996; Virgil Podoabă, *Anatomia frigului. Altă analiză monstruoasă (Eseu monografic despre Alexandru Vlad)*, 2003; Iulian Boldea, *Teme și variațiuni*, Editura Europress Group, București, 2008; Tudorel Urian, în „România literară”, nr. 10, 2008; Iulian Boldea, *Aproximații*, Editura Contemporanul, București, 2010; Ovidiu Pecican, în „Apostrof”, nr. 8, 2012; Carmen Mușat, în „Observator cultural”, nr. 607, 2012; Cornel Ungureanu, în „Luceafărul de dimineață”, nr. 2, 2013; Iulian Boldea, în „România literară”, nr. 15, 2015; Paul Cernat, în „Observator cultural”, nr. 764, 2015; Ion Simuț, în „Cultura”, nr. 510, 2015.

Acknowledgement: This paper was supported by the National Research Council- CNCS, Project PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011, title Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale si intelectuale a Transilvaniei (1848-1948)/ Cercetarea pentru aceasta lucrare a fost finantata de catre Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), Proiect PN-II-ID-PCE-2011-3-0841, Contract Nr. 220/31.10.2011, cu titlul Crossing Borders: Insights into the Cultural and Intellectual History of Transylvania (1848-1948)/ Dincolo de frontiere: aspecte ale istoriei culturale si intelectuale a Transilvaniei (1848-1948).